

Krystyna Bednarska-Ruszejowa

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa

Uniwersytet Jagielloński

e-mail: iruszej@bilon.miks.uj.edu.pl

ZUZANNA RABSKA I ŚWIAT KSIĄŻKI [ZUZANNA RABSKA AND THE WORLD OF THE BOOKS]

Abstrakt: Zuzanna Rabska (1882–1960) – pisarka, poetka, publicystka, tłumaczka, bibliofila, niedoceniona przez badaczy, nieobecna w *Słowniku pracowników książki polskiej*, zasługuje na uwagę ze względu na jej emocjonalny i intelektualny stosunek do książek, które wypełniały i organizowały jej życie. Świat książki Rabskiej, rozumiany jako zespół jej różnorodnych kontaktów z książkami i stosunku do nich, został odtworzony na podstawie jej utworów literackich, pamiętnika, rozprawk popularnonaukowych o bibliofilstwie, recenzji na łamach *Kuriera Warszawskiego* i przekładów literackich.

Abstract: Zuzanna Rabska (1882–1960) – a writer, poet, publicist, translator and bibliophile – underestimated by researchers and not included in „*Słownik pracowników książki polskiej*” [Dictionary of Polish book professionals] deserves more attention because of her emotional and intellectual attitude to books, which fill in and organize her life. Rabska's world of book, considered as an aggregate of various contacts with books and her attitudes to them, was reconstructed on the base of her literary output, diary, popular scientific essays on bibliophilia, reviews published in „*Kurier Warszawski*” and literary translations.

*   *
*

WSTĘP

Dyrektywa metodologiczna zamknięta określeniem „świat książki” lub „świat książek” niesie ze sobą duże możliwości informacyjne nie tylko dla bibliologii, na co wskazuje drugi człon określenia, lecz także dla innych dyscyplin naukowych. Określenie to można uważać za *quasitermin* stosowany w pracach z historii książki, literatury i nauki dla analizy szeroko (i dowolnie) rozumianego stosunku do książek różnych autorów. Zostało ono wprowadzone na zasadzie *licentia poetica* przez Wacława Borowego i umieszczone w tytule jego rozprawy *Żeromski i świat książki* [Borowy 1926]. W dwa lata później zaczął wychodzić

periodyk pod tytułem *Świat Książki. Czasopismo Poświęcone Zagadnieniom Czytelnictwa, Krytyki, Miłośnictwa, Zdobnictwa oraz Grafiki Książki* (1928–1929), wznowione w 1988 r., już bez podtytułu. W ślad za Borowym poszli inni autorzy: Włodzimierz Wójcik (1971), Barbara Bieńkowska (1975), Maria Teresa Gluzińska (1975), Tadeusz Bieńkowski (1977), Małgorzata Stolzman (1979), Janusz Kapuścik (1980) i Maria Kocójowa (1990).

W pracy zostanie ukazany szeroko świat książki Zuzanny Rabskiej, poetki, pisarki, publicystki, tłumaczki, bibliofilki. Pozwala na to osoba bohaterki, jej życie i działalność, a także jej twórczość.

Rabska nie wzbudziła dotąd większego zainteresowania ani u historyków literatury, ani u bibliologów [Opalek 1934; *Rabska* 1964, 1971, 1985; Dunin, C., Dunin, J. 1983; Skręt 1986]. Zaskakujący jest brak jej biogramu we wszystkich trzech częściach *Słownika pracowników książki polskiej* [*Słownik* 1972] choć istnieją wzmianki [Wolszczanowa 1972; *Reychman* 1972; Grzegorzczak 1972]. Pamiętnik Rabskiej *Moje życie z książką* [1959–1964] wykorzystała wielokrotnie Krystyna Bednarska-Ruszejowa w pracy *Biblioteki i książki w pamiętnikach polskich XVIII–XX wieku. Rekonesans źródłowy* (2003).

MŁODOŚĆ RABSKIEJ WŚRÓD KSIĄŻEK, PISARZY I UCZONYCH

Rabska urodziła się w 1882 r. w Warszawie w rodzinie inteligenckiej [Skręt 1986, s. 557]. Jako wnuczka Mathiasa Bersohna, znanego kolekcjonera, córka Aleksandra Kraushara, historyka i Jadwigi z Bersohnów Krausharowej, działaczki oświatowej i eseistki, późniejsza żona Władysława Rabskiego, dramaturga, krytyka teatralnego i publicysty, była mocno osadzona w środowisku intelektualnym Warszawy. Znajomość z wybitnymi literatami i uczonymi warszawskimi, zapoczątkowana w młodości, owocowała przyjaźnią w późniejszych latach. Młodość spędziła w domu rodzinnym, gdzie była znakomicie zaopatrzona biblioteka. Książki znajdowały się w gabinecie ojca, w buduarze matki, w jadalni, w pokoju brata i w kancelarii prawniczej. Księgozbiór ojca liczył kilka tysięcy tomów o charakterze użytkowym. Matka gustowała w literaturze duńskiej, m.in. Sörena Kierkegaarda i Jerzego Brandesa [Rabska 1959–1964].

BIBLIOFILSTWO RABSKIEJ

Zarówno życie zawodowe, jak i osobiste Rabskiej, zorganizowane było wokół książek. „Życie moje upływało pod znakiem książki” – pisała o sobie [Rabska 1959, t. 1, s. 5]. Juliusz Kleiner scharakteryzował ją jako estetkę i koneserkę rzeczy pięknych „rozmiłowaną w miniaturach i w pergaminach, i welinach, i marokenach tak samo, jak w obrazie cinquecento i jak w markizie porcelanowej osiemnastego wieku” [Rabska 1925c, s. 154].

W młodości pracowała w bezpłatnej czytelni Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności, w 1921 r. współorganizowała Towarzystwo Bibliofilów w Polsce, w 1924 r. uczestniczyła w tworzeniu Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki w Paryżu i współtworzyła Towarzystwo Miłośników Ekslibrisu, w 1925 r. weszła do pierwszego zarządu polskiego Pen-Clubu. Od tego samego roku wygłaszała w radiu pogadanki o książkach, a także jeździła za granicę z odczytami o bibliofilstwie polskim. W 1926 r. weszła do zarządu Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie. Zadaniem Towarzystwa było upowszechnianie wiedzy o książce i wszystkich dziedzinach sztuki z nią związanych nie tylko wśród członków, lecz także wśród osób spoza Towarzystwa [Lewenstam 1933].

Rabska posiadała własną wspaniałą bibliotekę. Z pierwotnego zbieractwa książek, pod wpływem Jana Lorentowicza przeszła do bibliofilstwa. Do wcześniejszej tezy, że książki powinny pełnić funkcje poznawcze, dodała później ich funkcje estetyczne. W bibliotece Rabskiej, oprócz literatury pięknej i prac naukowych, znajdowała się oddzielna kolekcja książek z odręcznymi dedykacjami dla niej i dla męża oraz druga – kolekcja ekslibrisów, licząca ponad 3 tysiące sztuk, w tym z XVII i XVIII wieku.

Bibliofilstwo Rabskiej miało raczej wymiar emocjonalny, lecz kilkakrotnie nadała mu także charakter intelektualny, przygotowując i publikując kilka prac, wśród nich rozprawkę pt. *O miłośnikach książek* zamieszczoną w 1913 r. w „Bibliotece Warszawskiej” [Rabska 1913]. Pisarka w pamiętniku błędnie podała rok 1910 opublikowania tego tekstu [Rabska 1959, t. 1, s. 174]. Rozprawkę otwiera stwierdzenie autorki, że

[...] nie tylko ilość spotrzebowanego mydła świadczy o kulturze narodu. Takim samym dokumentem jest i książka. [...]. Duchowej stronie książki powinna odpowiadać jej strona cielesna [Rabska 1913, s. 157].

Wywody oparła na sumiennie zgromadzonej literaturze przedmiotu, wprowadzie sprzed dwudziestu-trzydziestu lat, ale usprawiedliwia ją powolne dezaktualizowanie się informacji w tym zakresie, szczególnie gdy chodzi o aspekt historyczny. Były to następujące pozycje: Ottona Mühlbrechta, *Die Bücherliebhaberei in ihrer Entwicklung bis zum Ende des XIX Jahrhunderts* (1898), Octave’a Uzanne’a *La Reliure française* (1881), Julesa Janina Gabriela, *Le Livre* (1870), Carla Nodiera, *Le Bibliomane* (1894) i François’a Fertaulta, *Les Amoureux du livre* (1877).

W maju 1928 r. na III Zjeździe Bibliotekarzy i Bibliografów we Lwowie z okazji 100 rocznicy powołania do życia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Rabska wygłosiła referat o polskich ekslibrisach i ich zbieraczach. Referat ten pt. *Artystyczny exlibris polski* jest odnotowany w Programie Trzeciego Zjazdu Bibliofilów polskich we Lwowie w Zielone Świątki 1928 roku (s. 5). Z okazji Zjazdu Rabska opublikowała jako druczek bibliofilski swój wiersz pt. *Ossolineum (1828–1928)* [Rabska 1928].

„MAGIA KSIĄŻKI” W UTWORACH LITERACKICH RABSKIEJ

Umiłowaniu książek dała Rabska również wyraz w wierszach i prozie całkowicie im poświęconych. Taki jest przede wszystkim jej pamiętnik pt. *Moje życie z książką* [Rabska 1959–1964]. Ma też autorka na swoim koncie wiersze i opowiadania o tej tematyce. Tomik wydany jako druczek bibliofilski pt. *Magia książki* [Rabska 1925a] zawiera sonety, zarówno oryginalne jak i tłumaczone poświęcone bibliotekom: Jagiellońskiej, toruńskiej, Stanisława Augusta Poniatowskiego w Zamku warszawskim (wcześniej, w 1916 r. opublikowany w tomiku Rabskiej pt. *Warszawa w sonetach*) [Rabska 1916], Medycejskiej, Laurenzianie i Boddlejańskiej. Zdzisław Dębicki, recenzując ten tomik, nazwał go „poezją rzeczywistości przechodzącej w marzenie i marzeniem, które jest rzeczywistością” [Rabska 1925b, s. 2], a Rabską oceniał nie tyle jako poetkę, ile jako bibliofilkę głęboko zadumaną nad książką jako trwałym zapisem ludzkiego ducha, nie zaś szukającą w antykwariatach kuriozów wydawniczych.

W 1946 r. wyszedł kolejny zbiór wierszy Rabskiej pt. *Książka i wojna. Sonety* [Rabska 1946a], niesłusznie określony w *Encyklopedii wiedzy o książce* jako „zbiór szkiców” [Rabska 1971, szp. 2043]. Tomik ten, dedykowany Stanisławowi Koczorowskiemu, był również druczkiem bibliofilskim. Zawiera 7 sonetów powstałych w latach 1939–1944. Mówią one o książkach spalonych, zniszczonych, rozproszonych, ale równocześnie o nieśmiertelności

przekazów w nich zawartych. Recenzent, ukryty w *Tygodniku Powszechnym* pod inicjałem „t”, lapidarnie podsumował tomik: „7 sonetów w 98 wierszach druku [...]. Całość estetyczna i poetyczna: dobra pamiątka po złych czasach” [Rabska 1946b].

Pod identycznym tytułem *Magia książki* [Rabska 1936a] Rabska wydała w 1936 r. siedem przeznaczonych dla młodzieży opowiadań o książkach: ich twórcach, wytwórcach i czytelnikach. Alfred Jesionowski w recenzji zbioru zamieszczonej w *Kulturze* zwrócił uwagę na wyrazisty cel dydaktyczny opowiadań, którym jest krzewienie zamiłowania do czytania i szacunek dla książek [Rabska 1936b, s. 7].

Książki stanowią w utworach Rabskiej także tematy poboczne. Tak np. powieść dla młodzieży *Ania w Łazienkach* zawiera rozdział o osiemnastowiecznej drukarni Michała Grölla. Zbiór opowiadań i esejów pt. *Godzina prawdy* mieści w sobie opowiadania *Głosy książek* [Rabska 1957, s. 22–27] i *Spotkanie z zaleszczotkiem* [Rabska 1957, s. 71–75].

W KRĘGU LEKTUR PRZYMUSOWYCH RABSKIEJ

W latach 1925–1939 Rabska była zatrudniona jako stała recenzentka w *Kurjerze Warszawskim*. Opinie, sygnowane Z. R., były zamieszczane najpierw w rubryce „Z ruchu wydawniczego” i wychodziły w każdy czwartek, a następnie w „Kronice literackiej”, w soboty. W pamiętniku Rabska błędnie podała, że już w 1925 r. publikowała w sobotniej *Kronice Literackiej Kuriera Warszawskiego*. Recenzentka skarżyła się na tę pracę, bowiem pozycje przydzielone, a nie osobiście wybrane, rzadko odpowiadały jej upodobaniom literackim [Rabska 1964, t. 2, s. 149–154].

W zależności od rodzaju i gatunku literackiego, a także treści recenzowanego tekstu Rabska różnicowała swoje wypowiedzi. Czasem było to głównie streszczenie, jak w przypadku szkiców z podróży pt. *Przez Palestynę i Syrię* Janusza Makarczyka (1925). Czasem informacje o treści utworu były poprzedzone dywagacjami na temat kultury narodowej, ogólnych tendencji w literaturze itp. Tak np. przy omawianiu tomiku opowiadań Józefa Reliżyńskiego pt. *Z dni krwi i chwały* (1925) Rabska wypowiedziała się o polskich tradycjach rycerskich i kulcie literatury rycerskiej wyrażanych szablami na ścianach, a *Ogniem i mieczem* Henryka Sienkiewicza i zbiorkiem piosenek legionowych na stole. Własną opinię negatywną ujawniła recenzentka w odniesieniu do wierszy Stelli Olgierd (1925), a właściwie Emmy Łazarskiej, której przypisała wpływy Asnyka, Konopnickiej i innych, puentując pytaniem „gdzie w tomiku Stelli Olgierd pod tytułem *Pieszczoty* jest sama Stella Olgierd?” [Olgierd 1925, s. 15]. Rabskiej przypadło w udziale również zrecenzowanie wspomnień Teodora Sztekkera, światowej sławy zapaśnika, mistrza Polski w zapasach pt. *W potrójnym nelsonie* (1928). Zarówno w omówieniu, jak i w ocenie wyczuwa się przymus czytelniczy. Miłośniczka pięknych i wartościowych książek napisała zdawkowo, że „książka jest bezwzględnie pouczająca”, bowiem propaguje ćwiczenia sportowe dla zdrowia i wydajności w pracy [Sztekker 1928, s. 9].

Aktem niesamodzielnego wyboru były również tłumaczenia narzuconych przez wydawców utworów literackich zagranicznych na język polski. Rabska przełożyła między innymi powieści Lucyny Delarue-Mardrus *Toutoune et son amour* (*Cień starego dworu*), Alberta t'Serstevensa *Le Vagabond sentimental* (*Romantyczny włóczęga*) i Henryka de Regnier *Le Peur de l'amour* (*Lęk przed miłością*). Działalność przekładową oceniała tłumaczka jako trudną w oddaniu niepowtarzalnych cech oryginału, a także niebezpieczną dla twórczości oryginalnej tłumacza, bowiem autor mógłby przejąć właściwości stylistyczne, a nawet manierę pisarza, którego tłumaczy. Wanda Pindłowa w rozważaniach na temat bariery języko-

wej w odbiorze tekstu obcego zwróciła uwagę na szczególną trudność dla tłumacza w oddaniu specyficznego stylu autora, zwłaszcza literatury pięknej, przytaczając m.in. eksperyment Marca Twaina polegający na dwukrotnym tłumaczeniu wybranego tekstu: pierwszy raz dosłownym z angielskiego na francuski i drugi raz, również dosłownym, ponownie na angielski. Wtórny przekład był nie tylko daleki od oryginału, lecz wręcz karykaturalny [Pindłowa 1995].

PODSUMOWANIE

Od młodości do śmierci świat książki był dla Rabskiej całym światem, wypełniał jej życie osobiste, zawodowe, twórczość artystyczną, działalność społeczną. Nawet na wydarczenia wojenne patrzyła przez pryzmat krzywd wyrządzonych książkom a nie ludziom. Nie była ani wybitną poetką na miarę wielbionej Marii Konopnickiej, ani bardzo dobrą pisarką na poziomie mistrzostwa szanowanej Elizy Orzeszkowej, ani uczonym tej wartości, co dobrze jej znany Edward Chwalewik, ani nawet bibliofilem o randze zaprzyjaźnionego z nią Stanisława Koczorowskiego, ale w każdym z tych pól zaznaczyła swoją obecność. W każdym z nich występowała jako miłośniczka, wielbicielka, pasjonatka książek i czytania. Świadomie i samodzielnie zgromadzona jej prywatna biblioteka pełniła funkcję estetyczną, składała się z książek wytwornych, umiejętnie oprawionych i odpowiednio wyeksponowanych. Bibliofilstwo Rabskiej nie miało charakteru zamkniętego, egoistycznego. Z dużym zacięciem dydaktycznym popularyzowała w społeczeństwie szacunek dla książki poprzez audycje radiowe oraz powieści i opowiadania, głównie dla młodzieży, w których książka i jej instytucje były obecne, a niejednokrotnie nawet stanowiły temat główny. Własnym emocjom związanym z książkami dawała wyraz w tomikach wierszy. Krag lektur poszerzała z przymusu zawodowego o nowości wydawnicze jako recenzentka *Kuriera Warszawskiego*, zaś czytelnictwo intensywne, nie zawsze z osobistego wyboru, uprawiała jako tłumaczka. Każda z tych sfer działalności Rabskiej zasługuje na szersze zbadanie i opracowanie, a na pewno koniecznością jest zamieszczenie jej biogramu w kolejnym aneksie do *Słownika pracowników książki polskiej*.

WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA

- Bednarska-Ruszejowa, K. (2003). Biblioteki i książki w pamiątkach polskich XVIII–XX wieku. Rekoncans źródełowy. Kraków: Wydaw. UJ, 200 ss.
- Bieńkowska, B. (1975). Staropolski świat książki. Wrocław: Ossol., 262 ss. Książki o Książce.
- Bieńkowski, T. (1977). Świat książek Jana Kochanowskiego. *Studia o Książce* t. 7, s. 33–50.
- Borowy, W. (1926). Zeromski i świat książki. Kraków: Nakł. Drukarni „Czasu” 35 ss. Uzupełniona odtbitka z 51 zeszytu *Przeglądu Współczesnego* [Wytłoczone dla uczestników Drugiego Zjazdu Bibliofilów Polskich w Warszawie].
- Dunin, C.; J. Dunin (1983). Philobiblon polski. Wrocław: Ossol., 292 ss. Książki o Książce.
- Gluzińska, M.T. (1975). Świat książek w twórczości Jana Parandowskiego. *Roczniki Biblioteczne* 19, z. 3–4, s. 631–669.
- Kapuściak, J. (1980). Wacław Aleksander Maciejowski i świat książek. *Roczniki Biblioteczne* 24, z. 1, s. 321–348.
- Kocójowa, M. (1990). Krakowski świat książki doby autonomii galicyjskiej. Kraków: Wydaw. UJ 1990, 319 ss. Rozprawy Habilitacyjne nr 185.
- Lewcnstam, L. (1933). Współczesny ruch bibliofilski w Polsce. *Bibliofil Polski* 1, s. 10–17.
- Libera, Z. (1989). Świat książek Jana Parandowskiego. Warszawa: Czytelnik, 16 ss.
- Makarczyk, J. (1925). Przecz Palestynę i Syrię, szkice z podróży, Warszawa, 114 ss. Rec. Rabska, Z. (1925). *Kurier Warszawski* nr 288, s. 6.
- Olgierd, S. [właśc. Emma Łazarska] (1925). Pieszczoty. Poczaj. Z przedmową E. Słońskiego. Warszawa: Nakł. W. Jerzyckowskiego, 60 ss. Rec. Rabska, Z. (1925). *Kurier Warszawski* nr 281, s. 15.

- Opalicki, M. (1934). Echa bibliofilstwa w poezji. Lwów: Tow. Miłośników Książki, s. 12–13, 14, 28–29.
- Pindlowa, W. (1995). Czy bariera językowa w przekazie informacji naukowej jest równocześnie barierą demokracji? W: Kocójowa, M.; G.S. Bobinski red. (1995). Rola bibliotek w rozwoju demokracji. Kraków: Wydaw. UJ, s. 97.
- Rabska, Z. (1985). W: Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny. T. 2. Warszawa: PWN, s. 269.
- . (1971). W: Encyklopedia wiedzy o książce. Wrocław: Ossol., s. 2043.
  - . (1964). W: Słownik współczesnych pisarzy polskich. Warszawa: PWN, s. 5–9.
  - . (1959–1964). Moje życie z książką. Wspomnienia. T. 1. Wrocław: Ossol. 1959, ss. 307. T. 2. Wrocław: Ossol. 1964, ss. 507.
  - . (1957). Ania w Łazienkach. Ilustr. J. Umińska. Warszawa: Czytelnik, 194 ss.
  - . (1946a). Książka i wojna. Sonety. Szamotyły: Tow. Miłośników Sztuki i Pięknej Książki, 25 ss.
  - . (1946b). Książka i wojna. Sonety. Szamotyły: Tow. Miłośników Sztuki i Pięknej Książki, 25, ss. Rec. „t” (1948). Książka i wojna *Tygodnik Powszechny* nr 2, s. 4.
  - . (1936a). Magia książki. Warszawa: Nakł. Gebethnera i Wolffa, 89 ss. Polska i Świat Współczesny. Biblioteka Młodzieży.
  - . (1936b). Magia książki. Warszawa: Nakł. Gebethnera i Wolffa, 89 ss. Rec. Jesionowski, A. (1936). Magia książki *Kultura* r. 1 nr 5, s. 7.
  - . (1928). Ossolineum (1828–1928). Warszawa: Nakł. Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie, 4 ss.
  - . (1925a). Magia książki. Lwów: Ossol., 19 ss.
  - . (1925b). Magia książki. Lwów: Ossol., 19 ss. Rec. Dębicki, Z. (1925). Magia książki *Kurier Warszawski* 105, nr 288, s. 2.
  - . (1925c). Magia książki. Lwów: Ossol., 19 ss. Rec. Kleiner, J. (1926). Magia książki *Tygodnik Ilustrowany* nr 9, s. 154.
  - . (1916). *Warszawa w sonetach*. Warszawa: Druk. Władysława Łazarskiego, 28 ss.
  - . (1913). O miłośnikach książek. Biblioteka Warszawska. T. 1, z. 1, s. 156–175.
- Relidziński, J. (1925). Z dni krwi i chwały. Poznań-Warszawa: Nakł. Księg. Św. Wojciecha, 152 ss. Rec. Rabska, Z. (1925). *Kurier Warszawski* nr 288, s. 6.
- Skręt, R. (1986). Rabska Zuzanna. W: *Polski Słownik Biograficzny* z. 120, t. 29/1. Wrocław: Ossol., s. 557–560.
- Stolzman, M. (1979). Syrokomla i świat książki. *Roczniki Biblioteczne* 23, z. 1, s. 131–184.
- Sztejcker, T. (1928). W potrójnym nelsonie. Warszawa: Tow. Wydawn. „Rój”, 156 ss. Rec. Rabska, Z. (1928). *Kurier Warszawski* nr 108, s. 9.
- Wójcik, W. (1971). Młoda Nałkowska i świat książek. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej* 21, nr 1–2, s. 47–66.